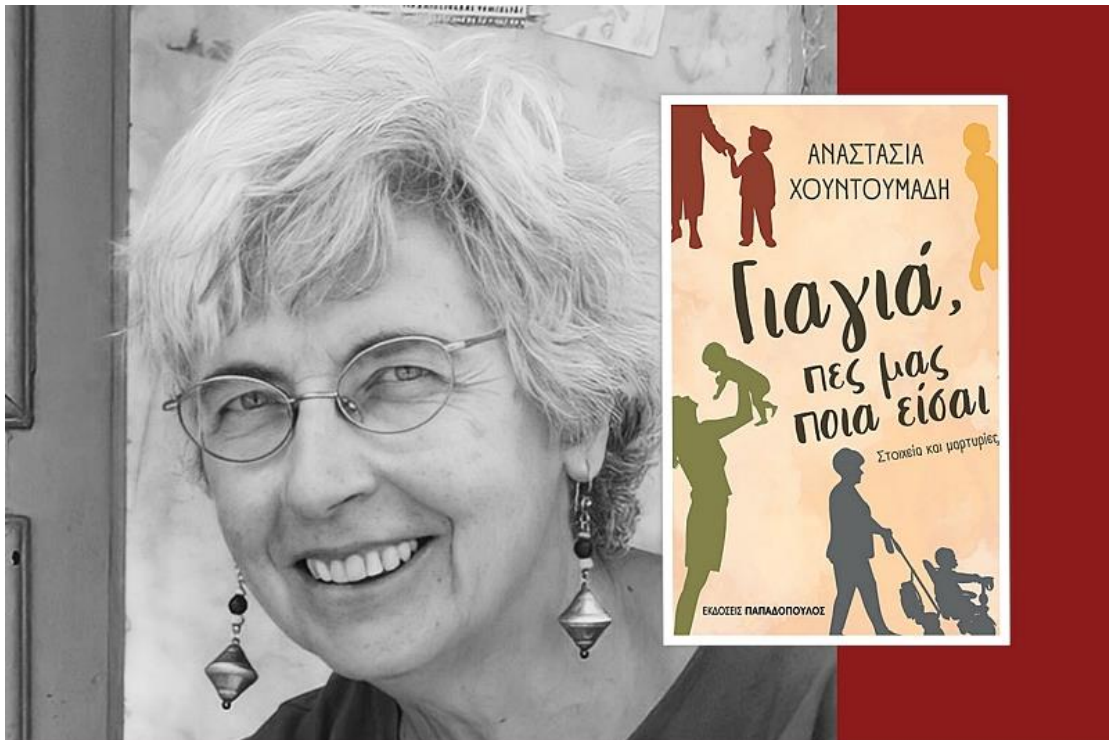

ΠΡΟΔΗΜΟΣΙΕΥΣΕΙΣ // ΔΟΚΙΜΙΑ-ΜΕΛΕΤΕΣ

Γιαγιά, πες μας ποια είσαι, της Αναστασίας Χουντουμάδη (προδημοσίευση)

3 Οκτωβρίου 2021

Προδημοσίευση αποσπάσματος από το βιβλίο της Αναστασίας Χουντουμάδη «Γιαγιά, πες μας ποια είσαι – Στοιχεία και μαρτυρίες», το οποίο κυκλοφορεί στις 4 Οκτωβρίου από τις εκδόσεις Παπαδόπουλος.

Επιμέλεια: Κώστας Αγοραστός

ΠΟΙΕΣ ΕΙΝΑΙ ΟΙ ΓΙΑΓΙΑΔΕΣ ΣΗΜΕΡΑ; Η ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΓΙΑΓΙΑ

Ακόμα και σήμερα, πίσω από πολλές πετυχημένες γυναίκες με σταδιοδρομία βρίσκεται και πάλι μια γυναίκα: η γιαγιά!
(Από τις συνεντεύξεις)

Ως κόρη της μητέρας μου, υπερασπίζομαι την ατομικιστική ελευθερία και αξίες, αλλά ως μητέρα της κόρης μου, υπερασπίζομαι τις αξίες της οικογένειας και της κοινότητας.

Naomi Lowinsky

Αμερικανίδα συγγραφέας και ποιήτρια

1. Δημογραφικά χαρακτηριστικά και τάσεις

Φροντίζοντας τα μικρά παιδιά, οι γιαγιάδες και οι παππούδες παίζουν σημαντικό ρόλο, παρέχοντας τη δυνατότητα στις μητέρες να εισέλθουν ή να παραμείνουν στην αγορά εργασίας. Επίσης, μπορεί να παρέμβουν και να αναλάβουν ολοκληρωτικά την ανατροφή ενός παιδιού σε δύσκολες καταστάσεις, όταν αδυνατούν οι γονείς να το κάνουν, όπως για παράδειγμα σε περίπτωση θανάτου, όταν υπάρχουν προβλήματα υγείας, ψυχικής ασθένειας, κατάχρησης ουσιών ή φυλάκισης των γονιών.

Συγκριτικά ευρήματα ερευνών σε χώρες της Ευρώπης[1] έχουν αναδείξει πως οι διαφορετικές πολιτικές για την οικογένεια συνδέονται με διαφορετικές μορφές φροντίδας των εγγονιών. Σε χώρες όπως η Σουηδία και η Δανία (και σε λιγότερη έκταση η Γαλλία), όπου θεωρείται δεδομένο πως και οι δύο γονείς εργάζονται με πλήρες ωράριο, οι επίσημες δομές φροντίδας μικρών παιδιών είναι ευρέως διαθέσιμες και υπάρχουν γενναιόδωρες αποδοχές και στήριξη της μητρότητας. Σε αυτές τις χώρες, οι γιαγιάδες παίζουν πολύ πιο περιορισμένο ρόλο στην παροχή εντατικής φροντίδας για τα μικρά παιδιά, αν και εμπλέκονται αρκετά παρέχοντας περιστασιακή και λιγότερο εντατική φροντίδα.

Οι νεαρότερες σε ηλικία γιαγιάδες –και παππούδες– στην Ευρώπη βρίσκονται στη Δανία (μέσος όρος 67 ετών) και οι γεροντότεροι στην Ελλάδα (μέσος όρος 70 ετών). Σε απόλυτη συνάρτηση, το υψηλότερο ποσοστό εργαζόμενων γιαγιάδων και παππούδων, 50-64 ετών, βρίσκεται στη Σκανδιναβία, με τους μισούς να εντοπίζονται στη Δανία, ενώ τα χαμηλότερα ποσοστά παρατηρούνται στις χώρες του Νότου. Στην Ελλάδα, 42% των γιαγιάδων έχουν συνταξιοδοτηθεί, ενώ μόνο 5% είναι σε καθεστώς έμμισθης εργασίας. Σε όλες τις χώρες της Ευρώπης οι γιαγιάδες είναι φτωχότερες των παππούδων.

Λόγω του μεγαλύτερου προσδόκιμου ζωής των γυναικών σε όλες τις χώρες της Ευρώπης, υπάρχουν περισσότερες γιαγιάδες απ' ό,τι παππούδες (57% στη Σουηδία και 61% στην Ελλάδα). Η Ελλάδα είναι επίσης μία από τις χώρες όπου παρατηρείται ένας από τους χαμηλότερους αριθμούς εγγονιών που αντιστοιχούν στην κάθε γιαγιά (3,8), αριθμός σύμφωνος με τη διαπιστωμένη υπογεννητικότητα και την παρατηρούμενη μείωση του πληθυσμού.

Στις έντεκα ευρωπαϊκές χώρες όπου έγινε η έρευνα, 11% των γιαγιάδων και παππούδων φροντίζουν καθημερινά ή σχεδόν καθημερινά τα εγγόνια τους, με υψηλότερα ποσοστά στην Ελλάδα και την Ιταλία (20%) και χαμηλότερα στη Σκανδιναβία και τις Κάτω Χώρες (2%).

Στις έντεκα ευρωπαϊκές χώρες όπου έγινε η έρευνα, 11% των γιαγιάδων και παππούδων φροντίζουν καθημερινά ή σχεδόν καθημερινά τα εγγόνια τους, με υψηλότερα ποσοστά στην Ελλάδα και την Ιταλία (20%) και χαμηλότερα στη Σκανδιναβία και τις Κάτω Χώρες (2%).

Διαπιστώθηκε πως, στις χώρες όπου η επίσημη τυπική φροντίδα των παιδιών στη βρεφονηπιακή ηλικία είναι περιορισμένη και τα οικογενειακά επιδόματα και οι παροχές για τις μητέρες που μένουν σπίτι και δεν εργάζονται είναι λιγοστά, οι γιαγιάδες και οι παππούδες προσφέρουν εκτεταμένη φροντίδα. Για παράδειγμα, στην Ελλάδα και την Ιταλία τα εγγόνια βρίσκονται υπό τη φροντίδα τους περίπου 30 ώρες εβδομαδιαίως όταν λείπουν οι γονείς, ενώ περισσότερες από μία στις πέντε γιαγιάδες τα φροντίζει καθημερινά. Οι χώρες αυτές προσφέρουν μειωμένες δυνατότητες μερικής απασχόλησης στις μητέρες.

Τα παραπάνω ευρήματα σχετικά με τη συμμετοχή στη φροντίδα των εγγονιών συμφωνούν με παλαιότερα από προσωπικές μου έρευνες με μητέρες και μητρικές γιαγιάδες εγγονιών σε βρεφονηπιακή ηλικία. Οι μητρικές γιαγιάδες, τόσο σε ελληνικές όσο και διεθνείς έρευνες, έχουν βρεθεί να συμμετέχουν στη φροντίδα των εγγονιών σε μεγαλύτερο βαθμό, αντικατοπτρίζοντας ίσως τη στενότερη σχέση που υπάρχει συνήθως ανάμεσα σε μητέρες και κόρες παρά σε πεθερές και νύφες.

Παρ' όλες τις παρατηρούμενες αλλαγές στη δομή της οικογένειας με την αύξηση των πυρηνικών αυτόνομων νοικοκυριών, η ελληνική αστική οικογένεια, η οποία εμφανίζεται πρωτίστως ως συζυγική, στην εσωτερική δομή της είναι περισσότερο εκτεταμένη[2], με τις γιαγιάδες και τους παππούδες να κατοικούν συνήθως σε κοντινή απόσταση, να επικοινωνούν συχνά, να στηρίζουν και να προσφέρουν βοήθεια στα παντρεμένα παιδιά τους. Η σημαντικότερη αλλαγή είναι πως η συγκατοίκηση έχει αντικατασταθεί από μια εγγύτητα στην κατοικία, η δε εμπλοκή των γιαγιάδων (και παππούδων) βρίσκει την κύρια έκφρασή της στη φροντίδα των παιδιών.

Ενδεικτικά, σύμφωνα με στοιχεία που συλλέξαμε σε δύο μεγάλα μαιευτήρια της περιοχής των Αθηνών, οι μητρικές γιαγιάδες θα συμμετείχαν σε ποσοστό 64% ή 78% – ανάλογα με το αν εργάζονταν. Καθώς όλο και περισσότερες γυναίκες

εργάζονται έξω από το σπίτι, όταν έρχονται τα πρώτα εγγόνια δεν μπορούν να είναι διαθέσιμες ή και δεν είναι πλέον τόσο πρόθυμες να εκπληρώσουν τον παραδοσιακό ρόλο. Ωστόσο, η πραγματικότητα δεν έχει ακόμη επηρεάσει ουσιαστικά το παραδοσιακό φαντασιακό πρότυπο.

Οι εργαζόμενες νέες μητέρες στην περιοχή των Αθηνών εξέφρασαν, σε συνέντευξη μετά τον τοκετό[3], σοβαρή δέσμευση προς την εργασία τους, ενώ ταυτόχρονα πάνω από επτά στις δέκα δήλωσαν πως πιστεύουν ότι αυτές «από τη φύση» είναι οι περισσότερο ικανές να φροντίσουν το παιδί τους. Μια τέτοια στάση υποδηλώνει την εσωτερίκευση ενός πολιτισμικού ιδανικού, το οποίο δεν αντιστοιχεί αναγκαστικά με την εμπειρία τους. Αυτές οι αντιθετικές στάσεις αποτελούν εύφορο έδαφος για την καλλιέργεια σωρείας ενοχών. Ένας τρόπος να μετριαστούν παρόμοια συναισθήματα είναι η χρησιμοποίηση των γιαγιάδων στη φροντίδα των παιδιών. Οι μητέρες τους δεν είναι ξένοι άνθρωποι, όπως στον παιδικό σταθμό – ή «χειρότερα» οι αλλοδαπές που δεν μιλούν τη γλώσσα καλά. Καθώς αποτελούν μέρος της οικογένειας και δική τους επέκταση, η συμμετοχή της γιαγιάς στη φροντίδα δεν παραβιάζει σε σημαντικό βαθμό την αρχή της ικανοποιητικής της φροντίδας στην οικογένεια. Βέβαια, το χρηματικό κόστος που συνοδεύει την εξασφάλιση θέσης σε έναν καλό σταθμό αποτελεί ένα επιπλέον σημαντικότερο κριτήριο.

Πάνω από 80% των μητέρων τόσο στο μαιευτήριο όσο και 3-8 μήνες αργότερα ανέφεραν ότι, αν χρειαζόταν να αφήσουν το παιδί τους στη φροντίδα κάποιου άλλου, θα προτιμούσαν τη μητέρα τους. Ένα εξίσου μεγάλο ποσοστό των μητέρων συμφώνησαν με την άποψη «αν και η μητέρα μου έχει τις δικές της απόψεις για το μέγιστο των παιδιών, μπορεί να σεβαστεί τις δικές μου». Τα ευρήματα μαρτυρούν ότι η συμμετοχή των μητρικών γιαγιάδων δεν είναι απλώς μια πιθανή λύση στο πρόβλημα της φροντίδας του παιδιού, αλλά μια επιθυμητή λύση, αφού σχεδόν οι μισές δήλωσαν πως «σχετικά με το μέγιστο του παιδιού μου, εάν χρειαζόταν να διαλέξω ανάμεσα στις συμβουλές της μητέρας μου και τις συμβουλές ενός ειδικού βιβλίου, θα ακολουθούσα τις συμβουλές της μητέρας μου» και μόνο δύο στις δέκα θα επέλεγαν τις συμβουλές ενός βιβλίου.

Διαπιστώθηκε επίσης πως οι μητέρες τις οποίες βοηθούσαν οι δικές τους μητέρες στη φροντίδα των παιδιών είχαν λιγότερο άγχος αποχωρισμού από το παιδί τους λόγω εργασίας. Οι γυναίκες οι οποίες εξέφρασαν το μεγαλύτερο άγχος αποχωρισμού από τα παιδιά τους (ηλικίας 3-8 μηνών) ήταν όσες πίστευαν είτε πως η συμμετοχή της μητέρας τους στο μέγιστο του παιδιού θα είχε σαν αποτέλεσμα αυτό να προσκολληθεί στη γιαγιά και έτσι να χάσουν την επιρροή τους πάνω του, είτε πως η μητέρα τους είχε αναχρονιστικές ιδέες και δεν ήθελαν να επηρεαστεί το παιδί από αυτές.

Οι γιαγιάδες βοηθούν όχι μόνο στη φροντίδα των παιδιών αλλά και στο νοικοκυριό. Σε μια άλλη μελέτη με συνεντεύξεις από 137 μητέρες με παιδιά κάτω των τεσσάρων ετών και από τις μητρικές γιαγιάδες, διαπιστώσαμε ότι οι αναφορές τους συμφωνούσαν σχεδόν απόλυτα. Η επαφή ανάμεσα στις μητέρες και τις μητρικές γιαγιάδες ήταν εκτεταμένη, καθώς επικοινωνούσαν τηλεφωνικώς τουλάχιστον μία φορά την ημέρα και επισκέπτονταν η μία την άλλη τουλάχιστον τρεις φορές την εβδομάδα. Όλες οι μορφές βοήθειας ήταν αμοιβαίες, καθώς και οι δύο εξίσου έκαναν τα ψώνια η μία για την άλλη και αντάλλασσαν δώρα και βοήθεια σε περίπτωση ασθένειας, ενώ οι γιαγιάδες βοηθούσαν επιπλέον με χρήματα και συμβουλές (για το παιδί, το νοικοκυριό, τον σύζυγο, την εμφάνιση). Φυσικά, τα συγκεκριμένα ευρήματα σχετικά με την αμοιβαιότητα και η αλληλεγγύη των δύο γενεών πηγάζουν από συνεντεύξεις με μητέρες που ακόμη βρίσκονταν στο

ξεκίνημά τους ως μητέρες, όταν ενδεχομένως είχαν αυξημένες ανάγκες για στήριξη από τις γιαγιάδες, που είχαν όλες πολύ καλή υγεία.

Η απόσταση κατοικίας, όπως είναι φυσικό, καθόριζε την έκταση ανάμειξης της γιαγιάς στη φροντίδα των παιδιών. Οι μητρικές γιαγιάδες έμεναν πολύ κοντά στις κόρες τους (δίπλα, πάνω κάτω, ή λίγα λεπτά με τα πόδια ή το αυτοκίνητο), ενώ συχνά συνέβαινε οι δύο γενιές να μετακομίζουν σε κοντινότερη απόσταση μόλις μάθαιναν πως περιμένουν την επόμενη γενιά. Αξίζει να σημειωθεί ότι πάνω από τρεις στις δέκα γιαγιάδες έμεναν στο ίδιο κτίριο ή στην ίδια γειτονιά με τη μητέρα. Επτά στις δέκα από όσες είπαν ότι η μητρική γιαγιά δεν θα βοηθούσε το αιτιολόγησαν λέγοντας ότι έμενε πολύ μακριά, είχε προβλήματα υγείας ή εργαζόταν. Αν και η γεινίαση διευκολύνει την επαφή, δεν την εγγυάται, και υπήρχαν μάλιστα λίγες γυναίκες (μία στις δέκα) που είπαν ότι δεν επιθυμούσαν την ανάμειξη της γιαγιάς, επειδή είχαν διαφορετικές μεταξύ τους απόψεις ως προς τη φροντίδα και ανατροφή του παιδιού.

Ο αντιπροσωπευτικός αριθμός ωρών που οι γιαγιάδες ασχολούνταν με τη φροντίδα των εγγονιών ήταν 30 ώρες εβδομαδιαίως. Οι λόγοι που υπαγόρευαν την εμπλοκή τους ήταν κυρίως πρακτικοί (γεινίαση κατοικίας), αν και το ένα τέταρτο των μητέρων ανέφεραν πως η απόφαση βασίστηκε κυρίως στο γεγονός πως μοιράζονταν το ίδιο αξιακό σύστημα. Περίπου 15% των γιαγιάδων ανέφεραν είτε έλλειψη εμπλοκής είτε περίπου έξι ώρες την εβδομάδα ως μέγιστο αριθμό ωρών που αφιέρωναν σε μπίμπι σίπινγκ. Τα ευρήματα αυτά, αν και όχι σημερινά, αντιστοιχούν και σε σημερινές παρατηρήσεις, που όμως δεν είναι τόσο συστηματικές όσο εκείνες, αλλά αποτελούν απλώς ενδείξεις οι οποίες αδυνατούν να αποκαλύψουν την πολυπλοκότητα της σχέσης μάννας-κόρης σε αυτό το πεδίο. Έτσι, προέκυψε η ανάγκη για διεξαγωγή εις βάθος συνεντεύξεων και παρουσίαση αυτούσιας της φωνής των γιαγιάδων στις ενότητες που ακολουθούν αργότερα.

[1] Glasser, K., Price, D., Ribe, E. & Di-Gessa, G. (2013). *Grandparenting in Europe: family policy and grandparents' role in providing childcare (summary)*. London: Grandparents Plus.

[2] Γεώργας, Δ. (2000). *Η ψυχοδυναμική της οικογένειας στην Ελλάδα: Ομοιότητες και διαφορές με άλλες χώρες*. Στο: Α. Καλαντζή-Αζίζι, Η. Μπεζεβέγκη (επιμ.). *Θέματα επιμόρφωσης/ευαισθητοποίησης στελεχών ψυχικής υγείας παιδιών και εφήβων*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.

[3] Χουντουμάδη, Α. (1997). *Μητέρες, γιαγιάδες και φροντίδα βρεφών*. Στο: Φ. Αναγνωστόπουλος, Α. Κοσμογιάννη και Β. Μεσήνη (επιμ.). *Σύγχρονη Ψυχολογία στην Ελλάδα*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα, σελ. 195-210.